

## ПАСТИРСКЕ ПОСУДЕ У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКОЈ ЗОНИ НА ТЛУ СРБИЈЕ И РУМУНИЈЕ<sup>2</sup>

У раду су са лексичко-семантичког аспекта представљене лексичке јединице којима се у говорима призренско-тимочке дијалекатске области именују пастирске посуде. Корпус чине лексеме ексерпирани из теренске грађе, тачније из 39 *Упитника за прикупљање сточарске лексике југоисточне Србије*, чији је аутор Н. Богдановић, и из новоиспитаних пунктова из 2023. године. Један део грађе ексерпиран је из релевантних дијалекатских речника са поменутог дијалекатског подручја. Материјал којим располажемо броји око 120 лексема. Анализиране лексеме распоређене су у две лексичко-семантичке групе: I. Судови пастира и II. Платна за покривање. Циљ рада је да се укаже на лексичко и материјално богатство које лексика пастирског живота и пастирења похрањује у свом систему.

*Кључне речи:* призренско-тимочка дијалекатска област, пастирска лексика, лексичко-семантичка анализа, пастирске посуде.

### Увод

Живот на селу, уз ограничену комуникацију са светом, оставио је за собом векове у којима су се развијала поједина занимања, усавршавале вештине и многи занати, богатио лични удео у свакој делатности. „Такав живот створио је потребу за широким познавањем услова рада, разноврсних радних активности, квалитета рада“ (Богдановић, Милорадовић, 2024: 23).

Међутим, под све већим утицајем модернизације неминовно је да традиционално пастирење постаје део историје. Ишчежавањем многих елемената материјалне и духовне културе, нестаје и богат и значајан лексички фонд којим је човек са села настојао да означи сваку реалију из домена пастирства, тачније све што се под тим појмом поима у комуникацији и традиционалној култури (Савић-Грујић, Савић, 2024: 167).

Вишедеценијским теренским истраживањима, која су одрађена на основу *Упитника за прикупљање сточарске лексике југоисточне Србије*,

<sup>1</sup> sandrasavic0302@gmail.com

<sup>2</sup> Овај рад финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174 године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

сакупљена је значајна лексичка грађа за означавање реалија сточарске провинијенције. „Као таква, она представља веродостојан језички корпус погодан за даља лингвистичка истраживања, али и драгоцен материјал у коме је похрањено сведочанство једног вида материјалне културе у пастирским пределима југоисточне Србије“ (Савић-Грујић, 2020: 168).

Предмет анализе овог рада су лексичке јединице којима се у говорима призренско-тимочке дијалекатске области именују пастирске посуде. Корпус чине лексеме ексцерпирани из теренске грађе, односно из 50 пунктова у којима је похрањена богата грађа истраживаног језичког простора.<sup>3</sup> Материјал прикупљен упитницима у наведеним пунктовма допуњен је подацима из дијалекатских речника призренско-тимочке дијалекатске области. Циљ рада је да се издвојеним номинационим јединицама укаже на лексичко и материјално богатство из домена пастирења.

Грађа прикупљена на терену броји нешто више од 120 лексичких јединица којима се на подручју призренско-тимочке дијалекатске области означавају пастирске посуде и платна за покривање.

### Анализа грађе

Према речима Г. Штрбац и С. Штрбац (2019: 16), лексика којом се именују реалије из домена традиционалне културе становања део је нематеријалне културе једног народа, а самим тим представља и важан предмет истраживања многих научних дисциплина. „Тематски повезана у једну целину, у овом случају обједињена темом куће и покућства, она пружа увид у многе значајне аспекте језика, у првом делу у његову структуру, с наглашеном етимолошком компонентом, али и у његову семантичку позадину, у принципе семантичке организације и систематизације речи“ (Штрбац, Штрбац, 2019: 16).

Организација живота на одређеном терену условљена је многим екстралингвистичким факторима, као што су географско подручје, клима, становништво и др., што се, свакако, одражава и на лексички систем тог подручја. Поред поменутих фактора, на језичку слику неког подручја утичу и економски развој, међујезички контакти, сама конфигурација терена која омогућава (или не омогућава) лако кретање становништва (Вуковић, 2000: 125).

Пастирска лексика призренско-тимочких говора подробно је анализирана и представљена у зборнику *Пастирска лексика призренско-тимочких говора*, те је овај рад мали допринос целокупном систему пастирске лексике, с акцентом на лексичке јединице којима се именују традиционалне по-

---

<sup>3</sup> Детаљан списак пунктова, као и теренских обрађивача, налази се у зборнику *Пастирска лексика призренско-тимочких говора* (2024: 16–17). Редослед пунктова који је унапред утврђен коришћен је и у овом раду.

суде коришћене у пастирству, како у примарним оквирима, тако и у секундарним оквирима.

Полазећи од унапред утврђених метода, као што су класификациона, аналитичка, дескриптивна, компаративна и корпусна, анализирани лексеме распоређене су у две лексичко-семантичке групе: I. Судови пастира и II. Платна за покривање.<sup>4</sup>

### I. Судови пастира

У оквиру лексичко-семантичке групе I. Судови пастира, на основу ужих значењских сема, издвојиле су се три подгрупе: I. 1. *Судови за ношење воде*, I. 2. *Судови за чување сира* и I. 3. *Судови за спремање хлеба*.

#### I. 1. Судови за ношење воде

Анализирани корпус обухвата 19 лексичких јединица (укључујући акценатске, фонетске и творбене варијанте) са значењем 'суд у којем пастири носе воду'. У теренској грађи широм призренско-тимочке дијалекатске области забележене су лексеме *тѝква* (1–3, 5, 7, 17, 23, Св) и њен деминутивни облик *тѝквица* (20, 22), којима се лексикализује поменуто значење.

Поред ове лексеме, на терену сврљишко-заплањског и призренско-јужноморавског говора велику фреквентност у употреби забележила је лексичка јединица *лѝјка* (16, 18, 22, 25, 27, 30–31, 34, 38, 44–45).<sup>5</sup> Лексичка јединица *лѝјка* присутна је и у говору Свиничана на тлу Румуније.

На терену је у већем броју пунктова регистровано неколико акценатских и творбених варијанти лексеме *чѝтура* (21, 35, 38, 40). У питању су деминутивни облици *чѝтурица* (8, 12, 14, 19, 32–33, 41, 43–44), који су забележени у сва три дијалекта призренско-тимочке дијалекатске области, затим *чутѝрица* (26, 28) и *чутурица* (37).<sup>6</sup>

Лексичка јединица *чѝтура*, осим значења 'дрвена ступа, аван' и 'суд за ракију' (Стојановић, 2010: 1031), на терену призренско-тимочке дијалекатске области поседује и сему којом се указује на карактерне особине – 'приглупа особа' (Стојановић, 2010: 1031), 'празна глава' (Златановић, 1998: 463; Ћирић, 2018: 1137), или се њоме фигуративно и пејоративно именује глава као део тела (Јовановић, 2004: 677; Жугић, 2005: 444; Динић, 2008: 898).

<sup>4</sup> У *Упитнику за прикупљање сточарске лексике* питања на основу којих су се издвојиле поменуте лексичко-семантичке групе налазе се у распону од 713. до 721. (у старом *Упитнику* су од 724. до 731. питања).

<sup>5</sup> У појединим пунктовима призренско-тимочког дијалекта на тлу Косова и Метохије забележени су називи којима се именује посуда за воду направљена од тикве – *додолѝјка*, *лѝјка*, *поцѝпка* и *цѝпка*. Прве две лексеме мотивисане су називом биљке, док су остали називи мотивисани радњом, тј. посредством глагола *цѝпети* (Реѝић, 2022: 105).

<sup>6</sup> Бавећи се романизмима у сточарској лексици југоисточне Србије, Н. Јовић (2023: 85) истиче да се у више пунктова јавља реч *чѝтурица* која је балкански латинизмет.

Значење 'суд у којем пастири носе воду' на призренско-тимочком терену реализовано је и лексемом *буклија* (7, 11–12, 29, 42, 47). У два пункта са терена бележимо и лексичку јединицу *чаџа* (4, 10), а само у једном *влаџа* (19). Као појединачна именовања, у материјалу којим располажемо регистровани су и облици *ведрица* (43), *врџ* (27), *врчва* (28), *таџ* (15), *товариџе* (24), *тестија* (28), *тестика* (28), *тестиче* (28) и *иџиџе* (36).<sup>7</sup>

У речницима су потврђене и лексеме *канџа*, којом се именује већи земљани суд за воду с једним отвором (Златановић 1998: 165; Жугић 2005: 152), и *канџе* у значењу 'земљани суд за воду са два отвора' (Златановић, 1998: 165).<sup>8</sup>

Са значењем 'суд облика овалног бурета у којем пастир доноси воду на бачију' издвојиле су се 23 номинационе јединице. На истраживаном терену најзаступљенија је лексема *вучија* (4, 8, 10, 14, 45), која је забележена у пет пунктова широм призренско-тимочке дијалекатске области. Са реализацијом у пет пунктова, на терену фигурира назив *бџквица* (1, 11, 22–23), као и фонетска варијанта *баквица* (27).<sup>9</sup> У три пункта на истраживаној територији бележимо именовање *товарија* (7, 14–15). Као синоними, на терену су присутни називи *буре* (43–44) и *каџе* (34, 44), које налазимо у по два пункта на призренско-јужноморавском терену.

На подручју говора Лужнице лексичком јединицом *товарија* именује се округао плоснат дрвени суд за течност запремине до 10 литара погодан да се товари на самар (Ћирић, 2018: 1026), чиме се указује на саму мотивисаност назива. У црнотравском говору и на терену тимочког говора, овом лексемом означава се буре за воду које се носи на коњу или магарцу (Динић, 2008: 814; Стојановић, 2010: 925). Слично значење налазимо и у Пироту (Златковић, 2014 II: 480).

У речницима са призренско-тимочке дијалекатске области сусрећемо лексему *каџе* уз коју, углавном, стоји квалификатив да се њоме именује деминутивни облик од *каџа* (Стојановић, 2010: 358; Кожељац, 2014: 215; Златковић, 2014 I: 371), односно дрвени суд мањи од каџе (Ћирић, 2018: 366). На терену говора Лужнице фигурира лексема *каџа* којом се означава већи дрвени суд отворен са горње стране (Ћирић, 2018: 365). У говору Алексиначког Поморавља наилазимо на нешто другачије значење лексичке

<sup>7</sup> На територији Војводине за именовање посуда за воду и судова за алкохолна пића лексемама које потичу из немачког језика углавном се именују реалије које су касно постале део наше материјалне културе (попут лексема *флаџа*, *шоља* и др.). Турцизама на овом подручју знатно је мање и њима се означавају оне реалије које везујемо за дубљу прошлост (као што су називи *тестија*, *чутура* и сл.) (Вуковић, 2000: 131).

<sup>8</sup> На терену тимочког говора лексемом *канџа*, између осталог, означава се и глеђосани земљани бокал за вино (Динић, 2008: 322). Уп. лексичку јединицу *канатлџк* која са на југу Србије употребљава у значењу 'место у дому где су крчази' (Златановић, 2011: 207).

<sup>9</sup> Лексема *баквица*, којом се именује посуда за воду, забележена је и у Вуковом *Рјечнику* (Радовановић, Аксић, 2015: 174).